

може сматрати решеним. Штета је што аутор за трићанско питање није користио грађу СИП-а, јер би позадина овог догађаја свакако била боље осветљена. Велики значај писац придаје феномену грађанске опозиције, чија је улога и делатност детаљно испитана. Он нигде не потенцира опасност за поредак од стране ове опозиције али јој даје сувише простора у свом раду, тако да је њена улога можда прејак о подвучена. Уклапајући политичко излагање са правним развиконом он није ишао на јуридикчку анализу, већ се трудио да историјски представи развико нове др-

жаве и њеног правног поретка; отуда неке правне установе о којима говори траже и теоријску рад у посебним радовима. Уопште, тај период развико нашега права је извор за његову теоријску анализу.

Имајући у виду да је ово први опсежнији рад из послератне проблематике стваран претежно на архивској грађи и комплексном сагледавању и оцени догађаја, не можемо да га не означимо као допринос историјској науци.

Бранислав ИЛИЋ

ДР ЈОВАН МАРЈАНОВИЋ, БЕОГРАД. НОЛИТ, — ПРОСВЕТА, БЕОГРАД
1964 XVI + 392

Пажња јавности предата је још једна књига из едикције Србија у народноослободилачкој борби: Београд са ближом околином у народноослободилачкој борби 1941 — 1945.

Историја радничког покрета и Комунистичке партије Југославије добрим делом је везана за Београд. Мањи написи о догађајима и збивањима у Београду у време народноослободилачке борбе нису били довољни да прикажу прави лик града и његове партијске организације. Књига др Јована Марјановића управо попуњава ту празнину. Из пера овога нашег научног радника оживљено је све што се збило у овом граду и околини од 1941. до 1945. године „Међутим — истиче у предговору Мома Марковић — далеко је више било свега него што је евидентирано, много је чега било што се заборавило, или што се никада није ни знало — ни када се догодило нити ко је шта извршио“.

Књига је подељена на: увод, девет поглавља, поговор и регистре.

У уводу (1—56) посебна пажња посвећена је друштвено-политичким и економским приликама у Београду крајем XIX века. Нема сумње да је друштвено-економски развико омогућио појаву социјалистичке мисли и идеја које су

временом револуционисале радничку класу Београда и тако овај град учиниле центром напредне политичке мисли и струјања у земљи. У Београд су се сваке године сливале нове генерације студената које је запљускивала револуционарна мисао у већ оформљеном радничком покрету Београда почетком XX века. Због тога је немогуће писати о Београду и његовој партијској организацији, а не сагледати њен утицај на револуционарне догађаје у целој земљи, па је и разумљиво што аутор на више места у тексту то и чини. У Београду је основана Српска социјалдемократска партија 1903, затим Комунистичка партија Југославије 1919, а 1941. донета је одлука о дизању нашег народа на устанак. Поред тога, и многи други догађаји потврђују да је Београд све више добијао значај југословенског града — постао је синоним југословенства. Непрестани ток револуционарних идеја и акција текао је из Београда у разним правцима и поред ригорозних мера режима да то онемогући.

Увод се завршава мартовским догађајима 1941. У овом периоду значајна су два политичка саветовања Покрајинског комитета КПЈ за Србију у фебруару и марту 1941. године. Генерални секретар

КПЈ Јосип Број Тито узимао је учешћа на овим саветовањима. Он је, нарочито у данима пред други светски рат, развио живу политичку активност у циљу постизања сарадње са другим политичким партијама у борби против фашизаације земље и предстојеће агресије непријатеља.

Од првог до четвртог поглавља (57—166) аутор пише о краткотрајном априлском рату, о томе да је Београд био мета хитлеровске агресије. Штета коју је Београд претрпео од бомбардовања „не може се никаквим цифрама исказати“. Поред других, велики губатак представља уништење Народне библиотеке.

Док су се буржоаске партије распале са окупацијом земље, КПЈ је још чвршће збила своје редове и позивала народ на давање отпора окупатору. У том погледу видну улогу је имао Покрајински комитет КПЈ за Србију и Месни комитет КПЈ за Београд који су донели одлуку о прикупљању оружја за давање отпора агресору.

Шестог априла Београд је бомбардован, а већ 12-ог Немци су били у граду. Настала је безобзирна пљачка банака и трговачких радњи. Београд је постао седиште окупационих снага. Почели су прогони Јевреја.

Упркос окупаторском терору, отпор народа предвођеног комунистима јачао је у граду. У том циљу 17. априла 1941. у Београд долази из Загреба Александар Ранковић, секретар ПК КПЈ за Србију. Београд постаје центар припрема народа Србије за ослободилачку борбу. Окупатору су мартовски догађаји пореметили ратне планове, па он због тога врши истрагу у циљу проналажења иницијатора тих догађаја.

Једна од првих мера које Партија чини јесте јачање партијских организација у граду. У том циљу је већ у мају реорганизовано седам рејонских комитета Партије. Исте мере су предузете и за организације Скоја. Партија и Ској су особиту пажњу посветили омасовљењу својих редова. Рачуна се да је у Београду и Земуну до 22. јуна 1941. било око 660 чланова Партије

и око 1600 чланова Скоја (84,85, 86.). У склопу свих ових мера особита пажња поклоњена је партијској техници. И курирска служба је била знатно развијена. Вршене су војне припреме, а затим одржавани санитетски течајеви за болничаре.

Јула 1941. ЦК КПЈ врши ужурбане припреме за борбу. Партија је стављена у мобилно стање. Биро ПК КПЈ за Србију анализира политичку ситуацију и шаље инструкције у једанаест округа у Србији. Од 27. јуна Београд постаје центар не само политичких већ и војних акција. Окупатор настоји да угуши отпор народа. Он издаје наређење београдској полицији да хапси комунисте, а нарочито шпанске борце. У овом подухвату окупатор је ухапсио 150 људи (108).

Историјска седница ЦК КПЈ од 4. јула даје нови импулс раду Партије. Из дана у дан повећавао се број диверзантских акција у Београду. У тим акцијама знатно је учешће и грађана Београда. Све ово уноси забуну код окупатора који предузима мере да то спречи и онемогући. Једна од таквих мера било је отварање концентрационог логора на Бањици 10. јула 1941. Непосредно после отварања логора почела су и прва стрељања по групама. Али ово не утиче у толикој мери на слабљење револуционарног покрета и акција у граду. Не само ноћу већ и дању видео се пожар на београдским улицама. Горели су окупаторски камиони, а затим и киосци са штампом. Ударне групе састављене од комуниста, чланова Скоја и симпатизера Партије, пркосиле су много надмоћнијем непријатељу. Спасавање Александра Ранковића из болнице 29. јула 1941. представља једну од врло успјелих акција београдских ударника.

Поред диверзантских акција од особитог је значаја и политички рад комуниста. По мишљењу аутора, партијска организација Београда није у довољној мери искористила расположење народа за ослободилачку борбу. Сврени терор против комуниста и честе провале су теме свакако разлог. Па и поред тога појава Вилтена Главног штаба ПО Југославије 10. августа 1941.

представља нови полет и подршку свим диверзантским акцијама у Београду. Поред осталог Билтен садржи упутство о задацима партизанских одреда Југославије, а паролa „Смрт фашизму — слобода народу“ остаће партизански поздрав за све време народноослободилачког рата.

Окупатор није био задовољан владом Аћимовића, јер скоро није ништа учинила за **отклањање диверзантских акција** у граду. Тако је 29. августа створена марионетска влада Милана Недића. На другој страни Дража Михаиловић почиње у Београду да ствара своју организацију. Тако је створен равногорски политички одбор. Окупатор и квислинзи повезани истим интересима и многоструким везама предузимали су разне мере у циљу слабења снага ослободилачког покрета. У таквој ситуацији рад КПЈ је био доста отежан. Па и поред тога она настоји да приволи на сарадњу све оне снаге које хоће да се боре против окупатора. Упоредо са тим настојањем и даље се врше диверзантске акције. Рад Партије није престајао. Због тога је Хитлер инсистирао да се посебна пажња посвети Београду и да се доведу нова појачања.

На седници 31. VIII 1941. ЦК КПЈ је донео одлуку да Главни штаб ПО Југославије напусти Београд и иде у западну Србију. План дејства партизанских снага у западној Србији израдио је Тито док се налазио у вили Ненадовића. По том плану у западној Србији створена је слободна територија на коју је 16. септембра 1941. изашао друг Тито са члановима Политбироа ЦК КПЈ.

У петом поглављу (167—246) приказано је настојање окупатора и квислинга да још оштријим мерама онемогуће рад београдске партијске организације. У том погледу помогла им је провала издајника Ратка Митровића. Прегрла је опасност да полиција не уђе у траг партијској организацији у Београду. У овој провали многи истакнути комунисти пали су у руке полиције. Али од Милоша Матијевића-Мрше, Вукице Митровић, Бура

Стругара, Давида Пајића и других комуниста полиција није могла ништа да сазна о раду партијске организације. И поред провале и хапшења учестале су диверзантске акције београдских ударника. То је све говорило да се Београд не предаје, мада је освојен. Због тога су Немци намеравали да поново бомбардују Београд крајем 1941. године.

Почетком октобра 1941. Земун је био предат на управу НДХ која је почела да спроводи терор над Србима и Јеврејима. Власт у Земуну задржали су Немци.

Крајем 1941. и почетком 1942. године знатно је отежан илегалан рад у Београду због увођења спискова станара по кућама. Спаљивана је напредна литература од стране окупатора. Влада Милана Недића стварала је посебан фонд против комуниста. Странице дневне штампе биле су испуњене дезинформацијама о партизанској борби у Србији и другим крајевима земље. Становништво Београда је гладовало услед недовољне количине животних намирница. Па ипак, отпор народа није престајао, већ су спровођене успешне акције ликвидирања полицијских агената. Поред тога, и даље се радило на организационом учвршћењу партијских организација. Постојало је седам рејонских комитета Партије у којима су били заступљени претежно радници. У познатој мартовској провали страдало је 200. комуниста.

Следећа поглавља: седмо, осмо и девето (247—360) приказују развизак ослободилачке борбе у Београду од 1942. до ослобођења 1944. године. Због провала и хапшења био је готово замро рад партијске организације почетком 1942. У априлу се ствара ново месно руководство Партије које је недавно било проваљено. Уследила су нова хапшења чланова Скоја. Али и поред тих тешких удара партијска организација се постепено опоравља. Тако се већ јуна 1942. ствара нови Месни комитет Партије за Београд који обухвата рад четири рејонска комитета Партије уместо ранијих седам. Партија налази нове форме

рада. Стварају се агит-проп групе у граду и више се ради са симпатизерима Партије.

Партијска организација у Београду била је 1943. десеткована новим провалама, док је на другој страни партијска организација у Земуну успјешно радила.

Друго заседање АВНОЈ-а унело је велику пометњу у редове квислинга. Ближио се крај другог светског рата. У лето 1944. савезнички авиони бомбардују Београд. Покушај атентата на Хитлера још више уноси забуну код квислинга и Немаца. На улицама Београда могле су се видети четничке формације.

И најзад 28. јула 1944. десила се последња провала у Београду. Откривена је техника ЦК КПЈ, а не ПК КПЈ за Србију, као што аутор износи (310). Поред тога, откривено је много илегалних станова. Ова провала нанела је велики али и последњи удар партијској организацији у Београду.

Снагама наше и Црвене армије вођена је битка за Београд од 14. до 20. октобра 1944. године, када је град ослобођен. Пре ослобођења града илегалне оружане групе настојале су да онемогуће окупатору рушење јавних и културних објеката.

Књига садржи шеснаест фотографија, једанаест факсимила и два линореза. На крају је дат регистар личних имена, а затим и географско-предметни регистар. Штета је што није дат и план Београда, чиме би књига много добила у прегледности.

Књига је написана на основу сакупљеног и обрађеног материјала, архивске (објављене и необјављене) грађе, штампе и периодике, литературе и сећања појединих учесника из илегалног рада у Београду. И поред тога што научна апаратура није навођена, ова књига представља докуменат од вредности о борби Београда за слободу.

Чињеница да су после илегалних партијских састанака и савјетовања записници спаљивани пред очима учесника говори да је мало докумената сачувано и да је при-

родно што се приликом писања ове књиге аутор знатно служио сећањима појединих учесника.

При читању књиге пада у очи да је највише простора (око 200 страна) посвећено 1941. години. То је и разумљиво, јер се тада највише и радило, како на припреми оружане борбе тако и на извођењу диверзантских акција.

Мало пажње је посвећено курирској служби, а затим и везама града са другим местима у земљи. Можда би то било детаљисање, али било би исто тако интересатно за давање потпуније слике илегалног рада организације Партије и Скоја у Београду и Земуну.

Није довољно објашњење да су кадрови остајали у Београду због слабих веза са партизанским одредима у Србији. Не треба заборавити да се у Београду покушало, после изласка ЦК КПЈ из града, са стварањем ударних десетина за извођење оружаних акција у граду. Ово је ЦК КПЈ оштро критиковао и од тога се одустало.

Оно што даје трајну вредност овој књизи јесте, поред осталог, и то што су дати ликови погинулих револуционара. И у томе је велика заслуга аутора што је спретно искористио расположиве податке и успео да све те ударнике: раднике разних професија и интелектуалце-комунисте оживи на страницама ове књиге. Они су са неустрашивсм вером у победу ишли у акције на београдским улицама и после пада у руке полицији комунистички се држали.

Мноштво података о илегалном партијском раду у Београду и Земуну врло умешно је сложено и повезано, тако да нема осетних граница у приказивању временских периода. Стил је врло приступачан, а књига се чита са интересовањем тако да буди радозналост код читалаца.